

GERGELY VIKTÓRIA

A SZÖVEGÉRTÉS FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE

Írásom célja elméleti betekintést nyújtani a szövegértés terminológiájának értelmezésébe és definícióiba, vázolni az írott és hallott szövegek megértése közötti különbségeket, bemutatni az írott szöveg megértésével kapcsolatos különböző szempontú definíciókat, fő tekintettel a sémateória magyarázatára.

AZ ÍROTT ÉS HALLOTT SZÖVEGEK MEGÉRTÉSE

A szakirodalom különbséget tesz a hallott szöveg és az írott szöveg megértése között. A hangzó beszéd feldolgozása a hallással kezdődik, a beszéd akusztikai, fonetikai és fonológiai felismerése zajlik, az írott szöveg dekódolásakor pedig a látásnak van elsődleges szerepe, optikai elemzés, betűfelismerés, majd ezt követően a betű-hang megfeleltetés transzformációja zajlik beszédpercepció szinten. Ezután az olvasott szöveg közvetlen transzformációja által létrejön a megértés. Gósy szerint a megértés „a betűsor és az annak megfelelő beszélt hangsor lexikai [és szemantikai] azonosítása, valamint a grammatikai-szintaktikai struktúrák megfeleltetése és felismerése.” (Gósy, 2008).

Az írott és beszélt nyelv megértése összetett feladat, amely számos különféle kognitív képességet és folyamatot foglal magába. A gyermekek az olvasás tanítása előtt már rendelkeznek jól fejlett nyelvi megértési képességekkel.

Ezek a képességek elősegítik őket az olvasott szavak felismerésében és megértésében. A beszélt nyelv megértése megalapozza az írott nyelv megértésének képességét, de önmagában nem garantálja az olvasás és szövegértés sikerességét. Tehát az olvasási szövegértés függ a hallás utáni szövegértéstől. Annak érdekében, hogy a gyermek az adott írott nyelven megfelelő szövegértéssel rendelkezzen, értenie kell az adott nyelv beszélt formáját. Ezért az általános nyelvi megértés milyensége befolyásolja az olvasás megértésének fejlődését. Az olvasott és a hallott szöveg megértése közötti kapcsolat erőssége az életkorral változik. Az olvasás és a hallott szöveg megértése közötti korreláció általában alacsony a kezdő olvasók között (Cain–Oakhill, 2007, 1–3). Az írott szöveg ily módon nem csupán a beszéd láthatóvá tétele, bizonyos mértékben annál több, bizonyos mértékben annál kevesebb. „Az írásban rögzített nyelv saját identitásra tesz szert, másféle funkciókat szolgál, és eltérő szerkesztési elveket követ, mint a beszédbeli párja.” (Tóth, 2002, 4). Az írás diszkrét elemek sorozata, a beszéd pedig inkább folytonos és analóg természetű. Bizonyos nyelvi egységekkel összefüggő információk csak a szöveg írott formájában jelennek meg egyértelműen (Markó, 2017, 89).

Számos eltérés figyelhető meg az írott és a beszélt nyelv között, tehát számos olyan ok is létezik, ami miatt az olvasónak problémái lehetnek az olvasott szöveg megértésével. Ilyen probléma lehet például az írott nyelv által alkalmazott szintaktikai szerkezetek, illetve olyan szókinccs használata, amelyekkel a gyermekek a mindennapi beszélt interakciók során nem találkoznak. Ezenkívül az írott nyelv dekontextualizált, megköveteli a diszkurzusrészletek kibővítését olyan módon, ahogy a beszélt nyelv általában nem. Így az írott nyelv megértése olyan követelményeket támaszt az olvasó felé, amit a beszélt nyelv megértése nem. Többek között ez is magyarázhatja azt, hogy attól még, hogy valaki megérti a beszélt nyelvet, nem biztos, hogy jól megérti az olvasott szöveget is (Cain–Oakhill, 2007, 4).

A SZÖVEGÉRTÉS DEFINÍCIÓI

A szövegértés az egyik legbonyolultabb emberi tevékenység. A szöveg nyelvi vagy többnyire nyelvi jellegű kommunikációs egység. Nem csupán információátadásról van szó, mivel sokkal többféle modalitás érvényesülhet benne. A nyelvi kommunikáció során az író valamilyen ismeret közölhet az olvasóval, valamilyen cselekvésre készítheti, meg akarhatja győzni valamiről, valamilyen érzelmet

akarhat kifejezni, vagy kapcsolatot fenntartani (Tolcsvai, 2006).

Maga a szövegértés egy általános összefoglaló megnevezés, amely két részből tevődik össze: a szöveg megértése és értelmezése. A megértés általában spontán, intuitív és egyidejű tevékenység, amelyben a tudatos figyelem mértéke változó. Az értelmezés viszont jórészt vagy teljesen tudatos, időben utólagos folyamatnak számít. A megértés nem csupán passzív ingerfelvételnek számít, hanem háttérismereteinket felhasználva tárjuk fel a szöveg által kínált összefüggéseket és közlési szándékot (Pléh, 2006, 515). A szövegértés kifejezés leginkább az írott nyelvi szövegek megértését foglalja magába, a beszédértés pedig a szóbeli szövegek megértését (Steklács–Molnár–Csapó, 2015, 17).

Funkcionális szempontból a szövegértés az olvasás céljára fókuszál. Steklács szerint: „A *funkcionalitás szemszögéből a szövegértés az olvasás céljára koncentrált, ez leginkább információkhoz, vagy élményekhez jutást jelent, és gyakran magában foglalja belső képek alkotását, valamint egyéb kreatív folyamatokat*” (Józsa–Steklács, 2009, 366).

A szövegértés szorosan összefügg az általános nyelvi tudással és képességekkel, valamint támaszkodik a szövegfelismerés és dekódolás rutinszerű rendszerére, ami a jelentéshez való hozzáférést biztosítja. Csépe szerint az olvasási szövegértés kognitív szempontból: „*egyszerre szövegfelismerés, hozzáférés a jelentéshez, tudás és ismeret-aktiválás, valamint ezek azonos idejű integrációja, következtetésekből és újraértelmezésekből kialakuló számításoknak a rendszere*” (Csépe, 2014, 352).

Az olvasást és a szövegértést a pszicholingvisztika, a módszertan, a tudománytörténet és a nyelvészet más-más szempontok szerint értelmezi. A különböző értelmezések abban megegyeznek, hogy az olvasás során vizuális, nyelvi, kognitív és idegrendszeri folyamatok zajlanak, és ezek feltételezik a nyelvi és nem nyelvi készségek adekvát fejlettségét és optimális működését. Az egyes teóriák a nyelvi szegmensek sorozatának dekódolása által magyarázzák a szövegértési folyamatot, más modellek a háttérismeret és a világról való tudás megértésbeli szerepét hangsúlyozzák. A sémaelmélet azt magyarázza, hogy hogyan használjuk fel az előzetes tudásunkat az olvasás során. A séma kognitív

szerkezeti szerepe teszi lehetővé az információk feldolgozását a hosszú távú memóriában. Az olvasó alkotja meg a szöveg jelentését, a szövegértés folyamatában pedig az elme összekapcsolja az új információt a már meglévővel, és közben következtetéseket von le. A sémáknak fontos szerepe van a megértésben (Laczkó, 2006, 39).

Az olvasás folyamatába beletartozik a teljes szöveg felismerése, és annak valamilyen szintű megértése, ezen belül szükséges a szó- és mondatazonosítás, illetve a szegmentális elemek azonosítása, a beszédhangok és a betűk közötti viszony feldolgozása. A szöveg megértése mentális folyamatok párhuzamos folyamata által zajlik le. A szövegtest feldolgozása, vagyis annak fonológiai, illetve vizuális érzékelése, és a szó/mondat feldolgozása mindig valamilyen kontextuson belül történik. A megértés folyamata párhuzamosan alulról felfelé, vagyis szövegfelismeréstől indítva, és felülről lefelé, szóval a teljes szövegből kiindulva épül fel (Tolcsvai, 2019, 198, 204). A szövegértés alapvető elemeinek számít a betűfelismerés és fonémikus kódolás, ezt követi a szövegfelismerés és -megértés, majd a mondatelemzés és propozicionális reprezentációk megalkotása, a tematikus struktúra felismerése, a mentális modellek létrehozása, és végül a szerzői szándék és szöveg műfajának felismerése. Gyakorlott olvasónál ez a kétirányú párhuzamosan zajló folyamat kölcsönhatásban áll egymással. A kevésbé rutinos olvasó esetében viszont még nem automatizáltak az alacsonyabb szintű folyamatok, ezáltal nem képes elvégezni a magasabb szintű folyamatokat (Schnotz–Molnár, 2012, 99–100).

Csiszár szavait idézve: „*Az olvasás a leírtak által vezérelt gondolkodás.*” (Csiszár, 2009, 301). Az olvasás többek között a szavak és a betűk azonosítása műveleteit kívánja meg együttesen. Az olvasás folyamata alatt a dekódolás és megértés folyamatát értjük. Összetett folyamat, mely során információfeldolgozás történik. A dekódolás folyamata során a leírt betűk a megfelelő beszédhangokkal való azonosítása és a szó szegmentálása, vagyis elkülönítése történik vizuális élmény alapján. A megértés folyamata során pedig a szó alaktani felismerése és jelentésének azonosítása zajlik le. Gyakorlott olvasónál a két folyamat szinte egyidőben zajlik, míg az olvasni tanulóknál egymás után (Csiszár, 2009, 301). A meg-

értés alapfeltétele a szavak gyors és pontos dekódolása. Bár ez önmagában nem elég, de elengedhetetlen része. Kutatások bizonyítják, hogy minél jobb a dekódolási folyamat, annál jobb a szövegértés. A megértés maga összetett gondolkodási folyamat. Fontos feltétele az olvasó meglévő tudása és sémarendszere. Minél nagyobb a már meglévő sémarendszer, tudás, annál könnyebb az olvasott szöveg megértése (Adamikné Jászó, 2003, 96).

A kognitív tudomány sokat felfedezett már azzal a kérdéssel, hogy mit jelent a megértés, és hogy az olvasó hogyan ad értelmet annak, amit olvas. A következőkben Flood három példája kerül bemutatásra, amelyek bemutatják a megértést a sémaelmélet alapján.

Mary hallotta, hogy a jégkrémesautó jön le az utcán. Eszébe jutott a szülinapi pénze, és visszarohant a házba.

Ennek a pár szónak a hallatán az olvasó fejében létrejön a történet teljes interpretációja. Feltehetőleg Mary egy kislány, aki jégkrémet szeretne venni és beszalad a házba a pénzért. De ez nincs benne a szövegben, tehát az is lehet, hogy Mary fél, hogy a jégkrémárus el akarja lopni a pénzét, ezért beszalad érte a házba. De a legtöbb olvasó az első verziót tartja inkább elfogadhatónak, és azt meg is tartja a fejében, amíg részletesebb információk birtokába nem jut.

Viszont, ezzel ellentétben az alábbi történetrészlet hasonló, de mégis teljesen más képet jelenít meg a fejünkben:

Mary hallotta, hogy a busz jön le az utcán. Eszébe jutott a szülinapi pénze, és visszarohant a házba.

Ennek a szövegrészletnek az alapján egy teljesen más kép jelenik meg a fejünkben. Mary már nem egy kislány, hanem idősebb. Legalább tinédzser, de az is lehet, hogy felnőtt. A pénz mennyisége is valószínűleg több, mint az előző esetben, és valószínűleg nem is a buszra kell az a pénz.

Itt egy harmadik verziója az adott történetnek:

Mary hallotta, hogy a jégkrémesautó jön le az utcán. Eszébe jutott a pisztolya, és visszarohant a házba.

Ezt a részletet már teljesen másképp interpretáljuk. Mary meg akarja ölni az eladót vagy esetleg félti a saját életét? Elég egy szó megváltoztatása ahhoz, hogy az egész részletet máshogy értelmezzük (Flood, 1984, 1–2).

A sémateória alapján egy diszkurzusrészlet megértéséhez nem elég a

nyelvtudás, hanem ettől sokkal többre van szükség. A potenciális olvasó már úgy kezdi el olvasni az adott szöveget, hogy valamilyen előzetes tudása a világról már van a tudatában, emlékezetében, ezt nevezik sémának. Tehát a sémakerkezet egy olyan adatszerkezetre utal, amely a memóriában tárolt általános fogalmakat vonja magába. A sémák egymással összefüggő, hierarchikus rendszerezésű fogalmakat jelentenek, melyben az általános fogalmak magukba foglalják a speciális fogalmakat. Ezek a koncepciók megjelenhetnek tárgyak formájában, szituációkhoz köthető eseményrészletekben vagy cselekményrészletekben. A szövegértés során ezek a sémák segítik a szövegben levő fogalmak interpretációját. (Zuhri, 2013, 108). A sémateória alapján véve a tudás teóriája, tehát hogy az adott tudás hogyan van reprezentálva, és hogy ez a reprezentáció hogyan befolyásolja a tudás alkalmazását bizonyos helyzetekben.

ÖSSZEGZÉS

A szövegértést tekintve különbséget kell tenni a hallott és az írott szöveg megértése között. Az írott szöveg semmiképp sem csupán a beszéd írott formája. Számos eltérés van a kettő között. Kijelenthető, hogy a beszélt nyelv megértése alapfeltétele az írott nyelv megértésének, de önmagában nem elég a sikeres olvasási szövegértéshez. Maga a szövegértés egy általános összefoglaló megneve-

zés, amely két részből tevődik össze: a szöveg megértéséből és értelmezéséből. A szövegértést az egyes szakirodalmak más-más szempontok szerint értelmezik. A szövegek megértése és értelmezése során nagy szerepe van a háttérismereteknek, ezeknek felhasználását az olvasás során a sémaelméletek jól szemléltetik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adamikné Jászó Anna 2003. *Csak az ember olvas: az olvasás tanítása és lélektana*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Cain, Kate és Oakhill, Jane (szerk.) 2007 *Children's Comprehension Problems in Oral and Written Language*, Guilford Press, New York.
- Csépe Valéria 2014. Az olvasás rendszere, fejlődése és modelljei. In: Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) *Pszicholingvisztika 1*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 339–370.
- Csiszár Orsolya 2009. Szövegértés és dislexia. In: Legyel Zsolt – Navracsics Judit (szerk): *Tanulmányok a mentális lexikonról*. Tinta Kiadó, Budapest. 301–310.
- Flood, James (szerk.) 1984. *Understanding reading comprehension*. Intl Literacy Assn
- Gósy Mária 2008. A szövegértő olvasás. *Anyanyelv-pedagógia*. 2008/1. [<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=25> – 2020. március 16.]
- Józsa Krisztián – Steklács János 2009. Az olvasástani kutatásának aktuális kérdései. *Magyar Pedagógia* 109/4. 365–397. [http://www.magyarpedagogia.hu/document/Jozsa_MP1094.pdf – 2019. november 28.]
- Laczkó Mária (2006). Szövegértési teljesítmény a szöveg típusának függvényében. *Iskolakultúra*, 16 (9). pp. 39–57. [URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/85132061.pdf> - 2020. március 23.]

- Markó Alexandra 2017. Hangtan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest. 75–206.
- Pléh Csaba 2006. Pszicholingvisztika. In: Kiefer et al (szerk.) *A magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 515–535. [https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_536_MagyarNyelv/adatok.html – 2019. november 27.]
- Schnotz, Wolfgang és Molnár Edit Katalin 2012. Az olvasás-szövegértés mérésének társadalmi és kulturális aspektusai. In: Csapó Benő és Csépe Valéria (szerk.) *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 87–136.
- Steklács János – Molnár Gyöngyvér – Csapó Benő 2015. Az olvasás-szövegértés online diagnosztikus mérések tartalmi kereteinek elméleti háttere. In: Csapó Benő – Steklács János – Molnár Gyöngyvér (szerk.) *Az Olvasás-Szövegértés Online Diagnosztikus Értékelésének Tartalmi Keretei*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 15–32.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. Szöveg-tan. In: Kiefer Ferenc (et. al). *A magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. [https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_536_MagyarNyelv/ch06.html – 2020. február 1.]
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. A módszertan, amint elnyom vagy felszabadít. Írás- és olvasástanítás, államnyelv-elsajátítás a határon túli magyarok körében. *Magyar Nyelvőr* 143/2. 196–209. [<http://nyelvor.c3.hu/period/1432/143206.pdf> – 2019. november 26.]
- Tóth László 2002. *Az olvasás pszichológiai alapjai*. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.
- Zuhri, Fauris 2013. The Teaching of Reading Comprehension Based on The Systemic Functional Linguistics. *Proceedings English Education – Uns International Tsfl Conference, Indonesia*. 107–115. [https://www.academia.edu/35290977/THE_TEACHING_OF_READING_COMPREHENSION_BASED_ON_SYSTEMIC_FUNCTIONAL_LINGUISTICS – 2020. március 6.]

